

УДК 911.3:316.356.4:159.923.2-054.5(477)(045)

<https://doi.org/>

10.15407/ugz2024.02.043

| Борисенко В. К., ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1342-2363>.

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, Київ

Територіальна ідентичність населення України: сутність і головні чинники формування

У статті розкрито основні чинники формування локальних форм національної ідентичності і вплив на них соціокультурних обставин і таких ознак, як спільна територія, природа, культура, простір, колектив, рід, самототожність, релігійна належність, родина, світогляд, символи тощо. Проаналізовано різні типи ідентичності, головні умови їх формування, зміну ментальних характеристик під впливом воєнного лихоліття. Показано наскільки важливими є світоглядні і культурні фактори при еволюції національної ідентичності, негативний вплив насильницької асиміляції населення та прояви спротиву на агресію і кривду, що призводить до активізації, а то й зміни національної ідентичності.

Ключові слова: національна ідентичність, географічний чинник, українці, етномовне середовище, інтеграція, свідомість, асиміляція.

UDC 911.3:316.356.4:159.923.2-054.5(477)(045)

| Borysenko, V. K., ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1342-2363>.

M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Territorial Identity of the Population of Ukraine: Essence and the Main Factors of Formation

The main factors in forming the local forms of national identity and the influence of socio-cultural circumstances and such important features as common territory, nature, culture, space, group, kin, self-identity, religious affiliation, family, worldview, symbols, etc., are revealed. Various types of identity, the main factors of their formation, and the change of mental characteristics under the influence of the war disaster are analyzed. It shows how important worldview and cultural factors are in developing national identity, the negative impact of forced assimilation of the population, and manifestations of resistance to aggression and wrongdoing, which leads to the activation and change of national identity.

Keywords: national identity, geographical factor, Ukrainians, ethnolinguistic environment, integration, consciousness, assimilation.

Актуальність теми дослідження

В умовах російсько-української війни і порушення норм світової співдружності особливо важливими є дослідження різних аспектів національної ідентичності для гарантування національної безпеки України в майбутньому. Масштабне зростання обсягів міграційних потоків, збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб вимагає осмислення впливу соціально-економічних і географічних чинників на активізацію національної ідентичності та розвиток і функціонування держави. Мусимо констатувати, що наявність проблем сьогодення щодо різного сприйняття трагічних подій російсько-української війни на рівні місцевого регіоналізму очевидна навіть при явній згуртованості нації.

Незбіг світоглядних установок, духовних цінностей населення в різних областях України лише актуалізує дослідження проблем територіальної ідентичності. З'ясування витоків цього явища допоможе зрозуміти причини різного бачення цінностей. А це, своєю чергою, сприятиме інтеграції громадянського суспільства. Згуртованість, як і інтеграція суспільства залежить від багатьох чинників, але перебування різних частин території України тривалий час у складі різних держав не могло не позначитися на етнокультурному розвитку історико-етнографічних регіонів України. Стосовно актуалізації дослідження є справедливою думка, що «географічні чинники присутні в усіх можливих структурах

територіальної ідентичності, незважаючи на той факт, що вони можуть формуватися через етнографію, демографію, історію, культуру, релігію, соціологію, політику тощо» [1].

У час воєнного лихоліття, коли традиційні джерела вже не можуть охопити сутності сучасних подій, з'ясовуючи особливості територіальної ідентичності, «...слід звертатись до таких джерел, як щоденні хроніки, твори епістолярного жанру,

щоденники свідків подій і т. ін.» [2]. Записи усної історії матимуть у майбутньому вагомe значення для пояснення багатьох дій перебігу боротьби за незалежність і територіальну цілісність України. Вони стануть для світової спільноти головним маркером нашої національної ідентичності. Усні свідчення (переважно від тимчасово переміщених осіб) використовувалися і в представленому дослідженні.

Стан вивчення питання, основні праці

Питання національної ідентичності, зокрема й територіальної, розглядалося в численних дослідженнях вченими не одного покоління і не одного століття. Можна відштовхуватися від давніх джерел про заселення території нашої держави далекими пращурами українців. Праці археологів, філологів, географів, істориків обґрунтовано довели, що українці на своїй землі є автохтонним населенням. До проблем формування чинників територіальної ідентичності зверталось багато вчених, які обстоювали право на існування й виживання нашого народу в умовах панування недоброзичливих сусідів. На основі вивчення господарсько-культурних типів, мовних ознак населення, етнографічної характеристики побуту, елементів духовної культури, території осілости ціла когорта відомих вчених, таких як М. Грушевський, Д. Багалій, С. Рудницький, М. Кордуба, В. Кубійович, Т. Олексіюк, М. Аркас, С. Томашківський, В. Старосольський та ін., переконливо обґрунтували етнічні межі української території упродовж тривалого історичного часу. Найбільш розлогіми науковими розвідками стосовно цього питання є роботи С. Рудницького та В. Кубійовича.

Ще в 1916 р. С. Рудницький написав свою відому працю «Чому ми хочемо самостійної України», у якій виділив окремий розділ — «Огляд національної території України». У ньому вчений, наголошуючи на тому, що територія для нації є однією з головних ознак, проаналізував етнографію і детально показав, як часто етнографічна карта була сфальсифікована через політичну несамостійність країни. Ще тоді автор писав: «Суцільну територію українського народу щойно тоді добре знатимемо, коли буде безстороння урядова статистика на всіх українських землях» [3]. Її, на жаль, і досі немає. С. Рудницький уважав, що земля для українського народу є найважливішою та найнеобхіднішою основою його самостійного політичного й культурного життя. Можливо, тепер ця сентенція стала для нас болючою і надважливою.

Еволюцію кордонів української національної території та особливості її межування з різними країнами ретельно опрацював відомий географ, етнограф В. Кубійович. Виготовлені ним карти демонструють межі України в 1914 р., а також у 1938-му та в 1948 рр., тобто в періоди між світовими війнами. Автор показав зміни, які відбулися після Другої світової війни, що полягали в приєднанні певної частини території, заселеної українцями, до земель інших країн. Він також зауважував про існування мішаного пограниччя як на сході, так і на заході та півночі території підрадянської України [4].

Історія формування української етнічної території добре розроблена в науковій літературі. До цього багато зусиль доклали С. Макарчук, В. Наулко, Ф. Заставний, М. Наддністрянський, В. Сергійчук та ін. На основі багатого масиву архівних матеріалів В. Сергійчук розкрив наміри окремих сусідніх держав загарбати українські етнічні землі та насильницькими методами асимілювати на них автохтонне українське населення. Особливо це стосується південно-східних кордонів нашої країни. Через політику урядів, особливо у ХХ ст., за свідченнями істориків, унаслідок різних причин поза державним кордоном України залишилися території, які освоювали і на яких господарювали українці, особливо в сільських місцевостях. Це, зокрема, стосується східних районів Слобожанщини, що за одностороннім рішенням москви в 1923–1924 рр. відійшли до Курської, Белгородської, Воронежської областей рф, незважаючи на те, що в окремих районах названих областей нараховувалося від 70 % до 90 % українців. Однак «позбавлення можливості вчити своїх дітей рідною мовою в школах, відсутність місцевих українських газет і журналів, радіомовлення, закладів культури, вузів спричинилося до майже суцільної русифікації населення цих регіонів» [5]. Констатуємо, що за радянських часів дослідженню етнокультури українсько-російського порубіжжя приділяли мало уваги.

Починаючи з 1970-х рр., під впливом урбанізації і глобалізації питання національних ідентичностей стало предметом дослідження в провідних країнах світу. Зарубіжні вчені розглянули різні види національної ідентичності, зокрема сформулювали сутність та основу етнічної національної ідентичності. Було названо п'ять головних атрибутів національної ідентичності: 1) історична територія, або рідний край; 2) спільні міфи та історична пам'ять; 3) спільна масова, громадська культура; 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; 5) спільна економіка з можливістю пересуватися в межах національної території [6]. Часто ці питання носили також дискусійний характер, коли взяти до уваги праці Е. Сміта Б. Андерсона [7], П. Рікера. Французький філософ, історик, антрополог П. Рікер серйозно пройнявся дилемою двох різноспрямованих необхідностей. З одного боку, як вижити в епоху унікальної планетарної цивілізації, що дає всім досягти поступу, і, з другого боку, як зберегти свою культурну спадщину, не втратити цінностей наших предків. Він вбачає велику загрозу для розвитку людства із втратою куль-

турних цінностей та спадщини предків [8]. До проблеми збереження української культури як однієї зі складових національної ідентичності долучилося чимало вітчизняних учених, які зробили значний внесок у розуміння важливості територіальної ідентичності. Це ґрунтовні праці М. Панчука, І. Дзюби, О. Рафальського, Л. Нагорної, Я. Верменич, М. Степико, Ю. Римаренко, М. Козловець та ін. Утім, і сьогодні слушною є думка про те, що теоретичне осмислення самого феномена регіональної ідентичності досі не стало предметом ґрунтовних соціогуманітарних досліджень [9].

Хоч і зі значним запізненням, проте з'явився Указ Президента України № 17/2024 «Про історично населені українцями території рф», у якому Кабінету Міністрів і вченим НАН України доручено розробити план дій щодо збереження національної ідентичності українців у рф, у тому числі на історично населених ними землях (на Кубані, Стародубщині, Північній та Східній Слобожанщині, у межах сучасних Краснодарського краю, Белгородської, Брянської, Воронежської, Курської та Ростовської областей рф).

Мета дослідження

Метою нашого дослідження є виявити і описати певні трансформації національної ідентичності українців в умовах російсько-української війни,

передбачити наслідки ментального травмування населення від тимчасового переміщення в інші умови життя.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів

За роки радянської влади через голодомори і репресії українців, унаслідок активної пропаганди фальшивого інтернаціоналізму та нещирої дружби народів в суспільстві формувалася радянська територіальна ідентичність. Пропагувався новий територіальний простір жителів радянського союзу, де їхня адреса була «не дім, не вулиця, а радянський союз...». Західні кордони були закриті, а «неісходімая сибір» була придулом для багатьох молодих людей, переважно через пошуки заробітків. На Півночі платили підвищену зарплату, і молодь не лише з України, але й з інших республік потягнулася на будівництво нових магістралей, новобудов, на видобуток корисних копалин. Про збереження етномовних особливостей нових поселенців не йшлося, панівним був лише «общепонятний рускій». Поволі розмивалося усвідомлення рідної землі, батьківського порога. Селяни, які шукали визволення від колгоспного безправ'я, намагалися потрапити до міста на навчання, роботу і змушені були відразу вчитися говорити «по-рускі»,

бо інакше підлягали насмішкам («селюк невмитий», «колгоспник» тощо). Так формувалася модель загальнорадянського народу, зі спільною мовою та територією. Поступово суспільство зазнавало потужного впливу денаціоналізації. Як слушно зауважила Л. Костенко, «проблема тут навіть не в ідентифікації нації, а в кризі самоідентифікації національно дезорієнтованої частини суспільства» [10].

Серед різних соціальних прошарків сільського і міського населення з'явилася тяга до уявного престижного життя. Це зміна одягу на міську моду, нові зачіски, стереотипи поведінки, захоплення новими музичними творами, відхід від народних традицій. Забуття традицій походило й від ідеологічних настанов у школі, коли «писанки не можна було розписувати, колядувати не можна...». Жителі різних областей згадують: «Сильно за це у школі учителі сварили. Як побачать фарбу на руках, що фарбував крашанки, то відразу на лінійку виставляли і ганьбили на усю школу, що більше й не захочеш тієї

паски...». Радянська влада якраз через освітянську галузь успішно трансливала створення колективної радянської ідентичності. Щодо самого поняття «ідентичність», то існує досить багато тлумачень, але більшість сходяться на тому, що це усвідомлення особи чи групи людей до самовизначення, самототожності, приєднання себе до певної національної групи. «Ідентичність — це співвіднесеність когось (що має буття) з самим собою у зв'язку з власною мінливістю. Вона постає як спосіб збереження форми того чи іншого суб'єкта у часі й просторі» [11]. Формування колективної ідентичності українців проходило в складних умовах ігнорування всього українського, фальсифікації історії та культури.

Такий тиск на національну культуру народу формував почуття байдужості, забуття свого рідного. Збільшувалася така соціальна група, як маргінали, космополіти, яким було «все одно». Їхня ідентичність набувала нового змісту, що знайшла відображення в назві «совок». Ця група байдужих була значно меншою в західній частині України, де ще зберігалися українські традиції Різдва, Великодня й інші сімейні свята та звичаї. Зовсім невеликою є когорта свідомих українців, що їх переслідували і називали «дисидентами» та ще й звинувачували в «інакомислії». У 1960-х рр. серед інтелігенції зародився рух шістдесятництва за відродження національної культури, який був придушений репресіями. Такі процеси денаціоналізації в різних регіонах суттєво різнилися, що було пов'язано з різними історичними, політичними, ландшафтними та соціально-економічними умовами. Процес національного пробудження після жорсткої репресивної політики знову почався в 1980–1990-х рр. З'явилися такі громадські організації, як «Рух» і «Товариство української мови». Почалась суспільна дискусія про доцільність перебування України у складі радянської імперії. У цій ситуації тяжіння до усвідомлення своєї національної ідентичності значно зростало, а зі здобуттям незалежності України почуття гордості за належність до своєї національності стало якщо не панівним, то значно виразнішим. Проте слід мати на увазі, що російська пропаганда про «шкоду розірваних економічних зв'язків», про меншовартість української культури нездовільно впливала на зміцнення національної ідентичності. Набувала поширення вигадка, що «Донбас годує Україну», активізувалася діяльність створених товариств «руського міра».

Лише в Києві їх було понад пів десятка. [12]. Учені, безумовно, розуміли всю небезпеку активної діяльності діячів п'ятої колони й застерігали: «...боротьба за перемогу української ідентичності є не розвагою національно стурбованих інтелігентів, а боротьбою за майбутнє Української держави» [13]. Криза 2008 р., яка охопила світову економіку й боляче вдарила по Україні, спричинила посилений міграційний рух (переважно працездатного населення) до більш розвинених країн. Ця обставина також не сприяла зміцненню національних почуттів українців та інтеграційним процесам серед українського суспільства.

Територія України, як відомо, розташовується в кількох природних зонах: мішаних лісів, широколистяних лісів і лісостеповій, окремо також виділяють Кримські гори і Карпати. На основі землеробсько-скотарського культурного типу сформувалися певні культурно-етнографічні регіони, що мають локальні особливості при спільній загальноукраїнській структурі, а саме: Поділля, Полісся, Карпати, Закарпаття, Наддніпрянина, Південь, Слобожанщина. Безумовно географічний чинник для розвитку ментальності особи має неабияке значення. Сьогодні, під час жорстокої війни, цивільне населення зазнає нелюдських страждань, проте однією з мотивацій залишатися під обстрілами є та, що не можна покинути господарство і рідний дім. Це зрозуміло, бо для людей, які живуть у зоні господарсько-культурного типу, де переважає землеробство, формула життя хлібороба полягає в тому, «що полечко Боже дармувати не може». Під обстрілами, на замінованих ворогом полях намагаються обробити й засіяти землю. Це і є однією з ландшафтних ідентичностей. Людина, яка виросла в гірській місцевості, все життя буде відчувати любов до простору, величі гір. Поліщук сумуватиме за лісами. Ми вже бачили, як важко перенесли люди тимчасове переселення з Поліського й Чорнобильського районів Київської області в інші райони після аварії на ЧАЕС. Їхня піщана земля видавалася їм легкою та родючою, а переяславські чорноземи важкими. Ностальгія за рідним краєм була такою сильною, що вони поверталися у свої, вражені радіацією, села. У цей період став наочним процес дворівневої ідентичності. Закарпатці, вважаючи себе «верховинцями» за територіальною ознакою, не відкидали своєї належності до української національної ідентичності. Представники малих етнічних груп болгарського, єврей-

ського походження тощо стали у стрій захищати свою українську Батьківщину. Виникнення та функціонування дворівневої ситуативної ідентичності ще потребує наукового осмислення. Під час цієї страшної війни з'явилися нові категорії ідентичності. Це національна ідентичність, що прокинулася від сну байдужості й меркантилізму, і та, яка «перекрашувалася», «перезвзулася» й почала активно «любити» Україну, сповідуючи нещирість і зло. Особливо це помітно в засобах масової інформації, у всіляких розважальних програмах, де українці не перестають бути в ролі дурників, невдах. Така цілеспрямована радянська ідеологія активно використовується п'ятою колоною і сьогодні, що помітно неозброєним оком.

Українці межували з іншими країнами: на Заході — з Польщею, Словаччиною, Угорщиною, на південному Заході — з Молдовою та Румунією, на Півночі — з білорусією, росією. Найпротяжніша межа була на північно-східному кордоні з росією. Історичні події, завоювання українських земель, рухливість населення становлять окремий предмет дослідження, і тому ми акцентуємо увагу на сучасних проблемах збереження територіальної цілісності України і своєрідних проявах національної ідентичності.

В умовах жорстокої російсько-української війни у XXI ст. виникли нові випробування для збереження держави й національної ідентичності українців. Наскільки за тридцять років незалежності України зміцнилася самосвідомість українців, можна було зрозуміти навіть по чергах біля військоматів у перші дні повномасштабного вторгнення. Вони у відповідь на очевидну заповідяну кривду українцям добровільно пішли захищати свою країну. Американський дослідник Ф. Фукуяма вбачає спалах національної ідентичності через нанесену кривду [14]. Тисячі заробітчан, почувши про напад росії на Україну, повернулися із-за кордону і теж стали до війська. Нині, порівнюючи зміну настроїв у суспільстві, можемо бачити «патріотизм» ухлянтів і тих українців, які жертували своїм добробутом і заробітками і стали добровольцями у стрій. Очевидно, що категорія ухлянтів від війська є далека від патріотичних почуттів. Вона виявилася численною, і її ідентичність важко віднести до певної або конкретної території. Бо не лише через страх (це природне явище), але й через відсутність почуття обов'язку, любові до рідного краю в людини виникає думка, що краще втопитися у р. Тисі

(при спробі втечі за кордон), аніж стати героєм, захищаючи Батьківщину. Можливо, це і є вплив пропаганди «руського міра», виховання в школі й у родині. Про брак патріотичного виховання в школах, загалом у системі освіти, годі й говорити. Тут доцільно звернути увагу на територіальні особливості почуття до рідного краю і поширення антидержавних міфів, особливо на півдні та сході України. Незаперечний факт агресії росії і військового загарбання територій «лнр», «днр» спирається певною мірою і на місцеве зросійщене населення. Саме в ментальному плані ситуація на тимчасово окупованих територіях, у прифронтовій зоні є далеко не простою. Факти про переховування батьками дітей від евакуації на підконтрольну територію України й навпаки, про добровільну передачу дітей «на відпочинок» до росії є відомими та непоодинокими. Ця трагічна сьогоднішня реальність готувалася ретельно й послідовно давно. Уже з 1955–1956 рр. почали стрімко збільшувати кількість російських шкіл в Україні й відповідно зменшувати українських (спочатку в містах, а потім і в селах південно-східних районів). Як наслідок — у таких містах, як наприклад, Севастополь і Жданов (Маріуполь), не було жодної української школи. Безкомпромісний і об'єктивний аналіз цих явищ русифікації на всій території України здійснив свого часу академік НАН України І. Дзюба. У своїй відомій праці «Інтернаціоналізм чи русифікація?» він зазначив: «Українські школи — і це вже стосується і міських, і сільських шкіл — зовсім не виховують національну гідність і національне почуття, не дають елементарного усвідомлення своєї національної приналежності та пов'язаних з цим обов'язків, не забезпечують наймінімального знання рідної історії та рідної культури. Бо в більшості з них панує той самий дух вищості і «предпочтительности» російської культури та другорядності української як «доважка» до російської. Тож і не доводиться дивуватися з того, що випускники шкіл України переважно — цілковиті невігласи щодо української культури» [15]. Це була політика нищення української самототожності й жорстка політика асиміляції. Після здобуття Україною незалежності, за що проголосувала більшість, представники п'ятої колони активізувалися, намагаючись представити нашу країну як полінаціональну. Це при тому, що за переписом 2001 р. українці склали 77,8 %, а маленькі національні групи мали не більше одного відсотка, окрім росіян. Під гаслами забезпечення

прав національних меншин політики з країни північного сусіда-варвара продовжували втілювати ідеї «руського мира». Багатолітня пропаганда, що на території Західної України живуть «бандерівці», не сприяла інтеграції українського суспільства. Зауважимо цікаве етнографічне спостереження: для львів'ян українцями були лише ті, що проживали до р. Збруч, а далі за Збручем (Хмельницька, Вінницька обл.) вже були «східняки», «москалі». На Полтавщині були впевнені, що в Хмельницькій та Вінницькій областях жили «бандерівці», або частіше — «западенці». У спростуванні цього штучного роз'єднання одного народу радянська влада не була зацікавлена. На сході та півдні України поширювалася ідея єднання православної церкви й нібито утворення справжньої слов'янської культури, окремої спільноти. Цей культурний розрив відчували обидві сторони. Активісти руху за об'єднання українців вже за часів незалежності розробили програми спільного святкування Різдва, Великодня. Формували цілі вагони в потягах з молоді для знайомства з традиційною українською культурою, звичаями тощо. Ці заходи дещо змінювали погляди східняків на не таких страшних, як їм змальовували, жителів Західної України. Але це не мало значного впливу на самосвідомість населення південно-східних регіонів. Утім прозоріння про українського населення все ж таки відбувалося. На самототожність українців неабияк вплинув феномен Майдану. Чимало людей, навіть далеких від політики, національних настроїв, визнавали, що чи не вперше відчули себе справжніми українцями. Саме на Майдані відбулося найбільше ментальне зближення Сходу і Заходу, але зросійщення першого дало поштовх до виникнення антимайдану в південно-східних регіонах України.

Нині на захист України стали люди, навіть часто не задумуючись про свої національні почуття. З перших днів нападу збільшилася міграція населення, втеча від близькості фронту, окупації території. Ми стали свідками, як тисячі

людей почали допомагати біженцям, приймали у своїх домівках, ділилися всім, чим могли. Проте щоденно чуємо про виявлення нових зрадників, агентів рф, коригувальників. До якої категорії можна віднести національну ідентичність жінки, яка скеровує ракети на дитячі садки, школи? Це вже за межею людяності. Колаборанти — явище, характерне для будь-якої війни, але ж не в такій кількості, коли порушено тисячі кримінальних справ. Причину цього можна вбачати в недостатній згуртованості громадянського суспільства України, двоїстості національних почувань.

У квітні-травні 2022 р. та в червні — серпні 2023 р. нами були здійснені експедиційні відрядження на південь Вінниччини, де поселилося чимало тимчасово переселених осіб (ТПО). Це були переважно жителі Донецької, Харківської та Херсонської областей. Подоляни досить співчутливо й гостинно приймали прибулих, допомагали одягом, посудом, продуктами тощо. Незважаючи на мальовничі пейзажі Придністров'я, гостинність місцевих жителів, переселенці відчували надзвичайну тугу за своїми містами, степом. І в літніх, і в молодих людей бажання було одне — «додому». Їхня національна ідентичність була, ніби, прикутою до рідного дому, краю. Майже стовідсотково ТПО вірили у своє повернення. Зі ста осіб в одному селі лише четверо вирішили придбати житло та осісти на Вінниччині. Мотивація повернутись була такою: «я там народився», «там моя земля», «там моя родина», «там наша громада», «там могили рідних». Таким є чітке уявлення про особисту територіальну ідентичність і її сутність. У інтерв'ю, записах розмов (які ми не подаємо задля безпеки людей) часто можна було почути, що від їхнього будинку залишилася лише «купа цегли». Але нестримним бажанням переселенців є повернутися до тієї «купи цегли» і відбудувати свій дім. Отож, «купа цегли», «мій дім», «додому», «моя земля» стали ознаками територіальної ідентичності — уже не особистої, а колективної.

Висновки

Проведення досліджень з усної історії, а також інтерв'ювання внутрішньо переміщених осіб дають нам підстави вважати, що прояви територіальної ідентичності стали елементами впливу на всю сферу соціокультурного буття як переселенців, так і місцевих жителів. Здавалося б дивним, що в одному етнічному середовищі

виявилось багато відмінностей у способах мислення, поведінці, моральних цінностях, мотиваціях. Для взаєморозуміння необхідні зустрічні дії обох сторін — і переселенців, і приймаючої сторони. Протягом понад двох років цієї жакливої російсько-української війни з'явилися нові судження, пов'язані з географічними іден-

тифікаціями. Процеси зближення і зміцнення загальнонаціональних й територіальних ідентичностей стають передумовою безпеки держави. Необхідними важелями для такого зближення є нові програми в освіті, де патріотичне виховання має бути першочерговим, як і розвиток української культури. Бо саме на культурному полі досі грають відверто проросійські сили. Це особливо відчутно в прифронтовій зоні, на порубіжжі, де загострюються почуття рідного дому.

Під час російсько-української війни внутрішня інтеграція громадянського суспільства ускладнюється багатьма чинниками: незапланованими або вимушеними міграціями, руйнацією інфраструктури і житла, соціально-економічними факторами, моральним станом внутрішньо переміщених осіб, травмами від непоправних втрат, втратою віри в майбутнє тощо. Тому консолідація різних територіальних громад і взаєморозуміння є важливою ланкою в утвердженні національної ідентичності.

Новизна дослідження

На основі етнографічних спостережень, даних усної історії, інтерв'ю з представниками тимчасово переміщених осіб можна зробити попередні узагальнення, що в умовах стресової ситуації під час російсько-української війни значно загострилися почуття різних рівнів національної ідентичності. Очевидною постає проблема

поглибленого вивчення різних форм особистої і колективної ідентичності. Це дослідження ставить питання про множинність ідентичностей. Неоднозначною виглядає ментальність так званих, ухлянтів, ждунів і перелицьованих, що спонукає до розширення наукових пошуків.

Література [References]

1. Rudenko, L. (2011). Preface. Theses of the International Conference "Territorial identity and geopolitics" on September 18–23. Kyiv. [In Ukrainian].
[Руденко Л. Г. Передмова. Тези міжнародної конференції «Територіальна ідентичність і геополітика». 18–23 вересня. Київ, 2011. С. 7].
2. Mozhovyi, A. (2023). Geoconflict approach in the study of the Russian-Ukrainian war. Ukrainian Geographical Journal, No. 2: 12–22. [In Ukrainian].
[Мозговий А. А. Геоконфліктний підхід у дослідженні російсько-української війни. Укр. геогр. журнал. 2023. № 3. С. 12–22.].
DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.03.012>
3. Rudnytskyi, S. (1994). Why do we want an independent Ukraine? Lviv : Svit. [In Ukrainian].
[Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Львів : Світ. 1994. С. 219.].
4. Kubiiovych, V. (1949). Position, borders and territory of Ukraine. Encyclopaedia of Ukrainian Studies in two volumes. The first volume. Munich ; New-York. [In Ukrainian].
[Кубіювич В. Положення, границі й територія України. Енциклопедія українознавства у двох томах. Т 1. Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949. С. 17–29.].
5. Serhiichuk, V. (1996). Ethnic boundaries and the state borderland of Ukraine. Ternopil: "Ternopil" book and magazine publishing house. [In Ukrainian].
[Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. Тернопіль : Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1996. С. 4.].
6. Smith, A. D. (1994). National identity. Translated from English by P. Tarashchuk. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
[Сміт Е. Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 223 с.].
7. Anderson, B. (2001). Imagined communities. Considerations regarding the origin and spread of nationalism. Kyiv: Krytyka. [In Ukrainian].
[Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ : Критика, 2001. 272 с.].
8. Ricoeur, P. (2001). History and truth. Kyiv: Pulsary. [In Ukrainian].
[Рікер П. Історія та істина. Київ : Пульсари, 2001. С. 298–299.].
9. Nahorna, L. (2008). Regional identity: Ukrainian context. Kyiv: I. Kuras IPENS of the National Academy of Sciences of Ukraine. [In Ukrainian].
[Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст. Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 7.].

10. Kostenko, L. (1999). Humanitarian aura of the nation, or Defect of the head mirror. Kyiv: Vyd. "KM Akademiia". [In Ukrainian].
[К о с т е н к о Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала. Київ : Вид. «КМ Академія», 1999. С. 10.].
11. Kozlovets, M. (2011). Identity: concept, structure and types. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*. [In Ukrainian].
[К о з л о в е ц ь М. А. Ідентичність: поняття, структура і типи. Вісник Житомирського державного університету. 2011. Вип. 57. С. 3.].
12. *Ukraine is a constellation of cultures*. (2018). Collection of the publishing house of the Ministry of Culture of Ukraine. Kyiv: Novyi druk. P. 2018–219. [In Ukrainian].
[У к р а ї н а — сузір'я культур. Збірник видавництва Міністерства культури. Київ : Новий друк, 2018. С. 218–219].
13. Losiev, I. (2019). Limit of discussion. On the political meaning of the national and cultural identities. *Ukrainskyi tyzhden*. [In Ukrainian].
[Л о с є в І. Межа дискусії. Про політичний сенс національно-культурної ідентичності. Український тиждень. 2019. № 44. С. 22–23.].
14. Fukuiama, F. (2022). Identity. The need for dignity and the politics for resentment. Translated from English by T. Sakhno. Kyiv: Nash format. [In Ukrainian].
[Ф у к у я м а Ф. Ідентичність. Потреба в гідності і політика скривдженості Пер. з англ. Т. Сахно. Київ : Наш формат. 2022. С. 63–64].
15. Dziuba, I. (1998). Is it internationalism or russification? Kyiv. [In Ukrainian].
[Д з ю б а І. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ, 1998. С. 153.].

Стаття надійшла до редакції 17.05.2024

Для цитування [For citation]

Борисенко В. К. *Територіальна ідентичність населення України: сутність і головні чинники формування*. Укр. геогр. журнал, № 2, 2024. С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.02.043>

Borysenko, V. K. (2024). *Territorial Identity of the Population of Ukraine: Essence and the Main Factors of Formation*. Ukr. Geogr. Ž. No. 2: 43–50. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.02.043>